

ПАМ'ЯТЬ У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

© Юрик Я. М., 2015

Досліджено аспект збереження пам'яті в архітектурному середовищі міста у контексті його сприйняття. Розглянуто особливості розвитку середовища міста з позиції міського дизайну.

Ключові слова: пам'ять, місця пам'яті, якість середовища, збереження, сприйняття.

Постановка проблеми

Сучасна архітектурно-дизайнерська творчість зосереджена у перспективі творення “якісних” та гармонійних середовищ міст у контексті “сталого” розвитку, тобто у забезпеченні потреб мешканців щодо безпечного, “комфортного” та екологічного довкілля міста із збереженням його “різноманіття та ідентичності” [1]. Незважаючи на процеси глобалізації та мегаурбанізації, архітектурні середовища міст залишаються носіями “багатоаспектної категорії пам'яті” [2]. Пріоритетним напрямком діяльності ЮНЕСКО є її збереження, про що свідчать гасла ЮНЕСКО: “Неможливо побудувати майбутнє, не знаючи минулого... у пошуках мирного, сталого майбутнього”, “...пам'ять світу: за порятунком від загальної втрати пам'яті...” [3].

Для вирішення проблеми збереження пам'яті в архітектурному середовищі міст необхідно насамперед здійснювати їхні міждисциплінарні дослідження. Робота виконана у межах наукової теми кафедри дизайну та основ архітектури” Національного університету “Львівська політехніка” – “Гене́за і розвиток архітектурного середовища”.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Окремих аспектів досліджуваної теми торкаються праці таких учених: В. Асмуса, Я. Гейла, К. Дейя, І. Кондакової, К. Лінча, П. Нори, Б. Черкеса, Я. Юрик, Д. Янга. Важливими у контексті цього дослідження є праці Л. Виготського та З. Фрейда щодо різних аспектів розвитку архітектурного середовища – М. Бевза, М. Габреля, В. Глазичева, К. Земсрота, А. Левінсона, С. Лінди, С. Мигалья, Б. Посацького, І. Розельсон, В. Тимохіна, Д. Уотсона, С. Хасієвої, В. Шимка, Н. Шебек, С. Шубович, Х. Штейнбаха, З. Яргіної та ін.

Формулювання цілей статті

Мета статті – розкрити особливості збереження “пам'яті” в архітектурних середовищах міст у контексті їхнього сприйняття інгрупами. Досягнення мети передбачає виконання завдання розкриття особливостей формування середовища міста з позиції міського дизайну.

Виклад основного матеріалу

Середовище міста є багатошаровим часово-просторовим “живим організмом”. Розгляд міста як соціокультурного явища є однією із найскладніших проблем у сучасній науці [4]. Місто як суб'єкт діяльності відображає міську культуру, характеризується “багатошаровим” історично-культурним “текстом” [5], – пише Л. Скульмовська.

В. Федоров та І. Коваль узагальнюють необхідність розуміння міста “як суб’єкта комунікації” на трьох рівнях, а саме: трансляції текстів, від “загальнолюдських”, далі відповідно від соціальних ролей мешканців (соціального замовлення) до “короткочасних комунікаційних процесів” [6, 5].

“Взаємодія та боротьба” міста і природи відображає розмаїття зв’язків людини та природи та творить естетику міста [7]. Архітектурне середовище міста відображають історичні процеси, розвиток та соціальне становище громад та їхній вплив на формування естетик, забезпечення збереження пам’яті, а також ставлення до природи.

Місто як естетичний об’єкт розглядають у таких основних аспектах: як об’єкт естетичного сприйняття, трактуючи його як композиційно-просторову систему з естетичними якостями; як об’єкт художньої творчості, а також як формування цілісного ієрархічного образу міста у свідомості глядача із поєднанням різних цінностей (етичних, естетичних тощо) [8].

Феномен сприйняття міста його мешканцями (рис. 1), пише австрійський дослідник К. Земсрот, є ще однією “важливою якістю міста, яка сформувалась у ХХ та ХХІ ст.” [9].

Водночас необхідно пам’ятати про “соціально-культурний потенціал міста”, під яким розуміють узгодження параметрів міського середовища до потреб його мешканців [10], насамперед від забезпечення відчуття безпеки для дорослих та дітей до формування відчуття спільноти (належності) та взаємодопомоги.

Необхідно зауважити, що відчуття “безпеки” є однією із базових потреб людини. Ще у 1943 р. Абрахам Маслоу з’ясував “Ієрархію потреб”¹ людини, де до “базових потреб”² [12] після задоволення людиною фізіологічних потреб (голод, спрага, повітря, продовження роду, рух) визначив “безпеку”.

Дональд Уотсон, професор Єльського університету, влучно узагальнює, що одними із найсприятливіших “творчих продуктів”, які відображають бачення життя, мистецтва, артефактів та культури, які переживають його автори”, є “...міський дизайн та містобудування” [13].

Міський дизайн є “посередником” у вирішенні питань відповідності історично сформованого середовища запитам сучасного життя [14]. Ян Гейл зазначив, що: “...ключовою метою дизайну міста у майбутньому має стати акцент на потребах людей в містах, живих, безпечних, стійких і здорових міст. Також необхідно посилювати соціальну функцію міського простору як місця зустрічей, яке сприяє забезпеченню соціальної стійкості та формуванню відкритого, демократичного суспільства [15].

Це простежується у формуванні громадських просторів міст за їхнім змістовим навантаженням (орієнтувальних, поведінкових, проміжних та передпросторів рис. 2, 3). Наприклад, орієнтувальні простори (простори вулиць, площ, набережних тощо) виробляють соціально-психологічну установку поведінки людини у міському середовищі та є накопичувачами загальноміських функцій.

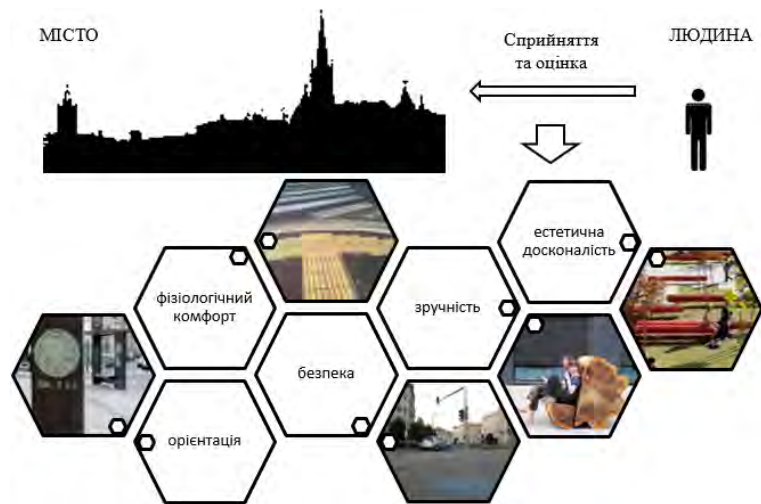

Рис. 1. Сприйняття та оцінка міста людиною

¹ Згідно з А. Маслоу, поведінка людини мотивується п’ятьма групами потреб, які, своєю чергою, поділяються на первинні та вторинні. До первинних належать фізіологічні потреби та потреби у безпеці; до вторинних – соціальні потреби, потреби в повазі, потреби самовиявлення [12].

² Потреби, що безпосередньо впливають з природи людини.

Парадні, інтимні та ділові різновиди поведінкових просторів (рис. 2) викликають у людей емоційну поведінку, адекватну соціально-естетичному змісту цих просторів, а інші поведінкові простори впливають на особливості поведінки людей за допомогою їхніх фізичних параметрів і форм, просторових знаків, формуючи “підсвідомі команди” дій (“стій”, “ласкаво просимо”, “ніжні обійми” тощо) [16].

Таблиця 1

Поведінкові простори

парадні простори	інтимні простори	ділові простори
		
<i>головна площа у м. Ліон (Франція)</i>	<i>м. Ліон (Франція)</i>	<i>вокзальна площа у м. Кіль (Німеччина)</i>

Кожен з цих просторів бере участь у розвитку адекватного відчуття простору у мешканців міста, будучи підґрунтям їхньої поведінки у складній міській ієрархії просторів від “центру особистого життя” і закінчуючи громадськими просторами.

Ці типи просторів сприяють становленню “міської свідомості” мешканців [17]. Отже, поведінка людини формується одночасно під дією двох основних факторів: соціальних установок і емоційно-функціональної характеристики простору. А прийоми просторової побудови ґрунтуються на стереотипах поведінки людини. Елементи міського дизайну (міські меблі, об’єкти ландшафтного дизайну, мощення, візуальні комунікації тощо) дають можливість впорядкувати простір, створюючи комфорт для перебування людини у міському середовищі, підвищуючи його якість.

Поведінкові простори несуть подвійне змістове навантаження: забезпечують комфортне середовище для проживання людини і створюють відповідне місце для формування емоційного настрою [17]. Наприклад, площа Трьох влад – центральна площа столиці Бразилії, міста Бразилія, зведена за проектом архітекторів О. Німейсера і Л. Кости, інтегрує діловий, інтимний та парадний простір. У її центрі встановлений тригранний шпиль заввишки 100 м, на вершині якого майоріє прапор Бразилії площею 286 м², окрім того, влаштовано водограй. Через площу проходять основні транспортні магістралі, “монументальні осі” композиції (рис. 2).

Рис. 2. Площа Трьох влад, Бразилія (Бразилія)

Рис. 3. Передпростори: а – площа перед торговим центром Юніон Сквер Плаза у м. Сан Франциско (США); б – вокзальна площа у м. Базель (Швейцарія); в – театральна площа в м. Амазонас (Бразилія); г – площа перед театром Ла Скала в м. Мілан (Італія); д – площа перед Національним театром в м. Лісабон (Португалія); е – площа Фераррі перед будинком фондової біржі в м. Генуя (Італія)

Як відомо, в містобудівних формах відображається міфологічне мислення та, як влучно узагальнює С. Шубович: “Подобається нам це чи ні, їх необхідно брати до уваги при побудові якої б то не було нормативної теорії”. Такі джерела міфопоетики, як “камені і вода, небо і печера, північ і південь, ознаки старіння, вісь і хода, центр і кордон – все це реалії, з якими повинна рахуватися будь-яка теоретична концепція...” [18]. Загальновідомою є роль води під час закладання міст. Містами, у яких домінують образи-символи “вода” і “камінь”, є Венеція й Амстердам, які “виростають із води” [19].

Міфологічний тип свідомості залишається підґрунтям “середовищного” сприйняття людини. Емоційно задіяна у середовище людина повністю адаптувалась до цього середовища, відчуваючи себе його частиною, пише І. Розельсон. А. Левінсон: наголошує, що “... архетипічні змісти міста ...не втрачені, а отже, продовжують виконувати функцію регуляторів поведінки”. Історична міфопоетична модель світу зберігала пам’ять для прийдешніх поколінь [20].

У сприйнятті середовища людиною виділяють раціональні та ірраціональні компоненти (міфологеми, архетипи і стереотипи) [19, 20]. Гармонійний простір є головною категорією сприйняття та оцінення “якості” міського середовища його мешканцями та туристами [17].

Дизайнер є спадкоємцем середовищного підходу та у ідеї майбутнього об'єкта, насамперед моделює “середовищну атмосферу”, формуючи емоційно-психічну реакцію глядача, який перебуватиме у цьому середовищі [22]. Середовищну атмосферу міста формує архітектурний простір, який інтегрує також звуки, запахи, освітлення, стиль поведінки та оцінювальні стереотипи споживачів.

У 1988 р. Вільям Уайт у праці “Місто: знову відкриваючи центр” вводить поняття “100 %-го місця” – простору, який має усі важливі якості міського простору, що задовольняють практичні та духовні потреби користувачів в органічній гармонійній єдності. Наприклад – П'яцца дель Кампо у Сієні (рис. 4). Має це унікальне поєднання якостей та є взірцевим функціонально-естетичним міським простором, головною репрезентативною площею Сієни. У її просторі

Рис. 4. Вирішення “100 %-го місця”
П'яцца дель Кампо в Сієні (Італія)

безпечно і зручно ходити, стояти, сидіти, слухати та розмовляти “споживачам”, а також архітектурну єдність творять пропорції, матеріали, колористика, елементи міського дизайну творять та збагачують інші якості цього простору [23].

Необхідно пам'ятати, що ставлення людей до міста є багатозначним. Головними категоріями сприйняття та оцінення людиною міста є: фізіологічний комфорт, зумовлений фізичними параметрами середовища; безпека; можливість практичної і соціальної орієнтації; функціональна зручність; естетична досконалість навколишнього середовища, можливість самоідентифікації. У Шанхайській декларації зазначено, що: “... міська самоідентифікація та нова історична унікальність є важливим ресурсом міського виживання в умовах глобалізації, уніфікації та мегаурбанізації” [24].

П. Гірі узагальнює, що пам'ять суспільства – це “...процес, за допомогою якого суспільство актуалізує і переформулює своє сприйняття минулого як невід'ємної складової своєї ідентичності” [25]. Загальновідомими є механізм “включення в пам'ять як увічнення” та “вилучення з пам'яті як репресія чи прощення” [26]. У докільці міст безперервно відбуваються одночасні процеси матеріалізації державних доктрин пам'яті та громадської репрезентації.

Влучно трактує поняття “міста” Антуан Грюмбах: “Місто-театр пам'яті, на сцені якого розігруються епізоди надбань і втрат..., завдання архітектора – зміцнення міської пам'яті, внесок до міської багатозначності” [27].

Тобто визначальна функція у вирішенні проблеми збереження історичної пам'яті у середовищі міст належить державі, що відображається у формуванні доктрини пам'яті, а також у вмінні спільнот пам'ятати та вшанувати, закарбувати “імена усіх героїв, які віддали своє життя за батьківщину” [28]. Сьогодні необхідно активізувати діяльність в просторах українських міст, щоб маркувати “місця пам'яті” [29]. Адже діяльність щодо увічнення і збереження пам'яті є мірилом рівня гуманності суспільства і держави.

Вплив мистецтва загалом і архітектури зокрема на соціальну пам'ять зумовлений рівнем впливу художніх образів на розум та емоційний стан людини [30], є, як зазначив Л. Виготський: “...знаряддя суспільства, за допомогою якого воно залучає у соціальне життя найінтимніші аспекти нашого єства” [31]..., дає можливість глядачеві ... взаємодіяти із соціальною пам'яттю, закладеною у твір автором, яка пов'язана “...з історичною пам'яттю особистості та у підсумку викликає у ній ті зміни, які потім стають його соціальною пам'яттю” [32].

Символічні простори, “місця-пам'яті”, об'єкти-символи, пам'ятники у міському середовищі поєднуються у контексті нових функцій міст, творять докільця, “несуть історичну пам'ять та стають ареною репрезентацій сучасних потреб мешканців”. У просторах міст найефективніше здійснюється матеріалізація “пам'яті” за допомогою монументальних засобів. Відтак необхідно

замаркувати у просторі міст місця масових трагедій, насамперед місця, де скоєно вбивство мирних громадян, “викарбувати” у пам’яті людей теперішніх поколінь та як знак-нагадування прийдешнім щодо здійснених у минулому “злочинів проти людяності”, які ніколи не повинні повторитись у майбутньому” [33].

На початку ХХІ ст. у просторах міст архітектори, дизайнери, художники відображають пам’ять про жертви трагедій геноцидів, терористичних актів. Людству необхідно визначити “спільні трагедії” у їхній історії. Тобто події “примирення”, які необхідно пам’ятати, щоб не допустити їхнього повторення у майбутньому.

“Внесення” у пам’ять необхідно здійснювати одночасно із процесом збереження “місць пам’яті” та надбань культурної спадщини [33].

Висновки

Однією із головних ознак у сприйнятті та оціненні людиною середовища міста є потреба самоідентифікації та збереження пам’яті. “Пам’ять” матеріалізується у просторах міст на різних рівнях: глобальному, державному, локальному, громадському. Ця властивість середовища піддається постійному переосмисленню насамперед у середовищі міста засобами дизайну та мистецтва.

Водночас залежно від рівня збереження та цінності історичного докiлля міст архітектори у творчості звертаються до різних пластів історичної та соціальної пам’яті суспільств, держав.

Архітектурне середовище міста відображають історичні процеси, розвиток та соціальне становище громад і їхнє ставлення до докiлля, естетики, а також є відображенням пам’яті.

1. Туринская декларация по устойчивости и культурному разнообразию XXIV Генеральная Ассамблея. Турин (Италия). Президент МСА Луиза Кокс [Электронный ресурс] // Информ. агентство “Архитектор” : [сайт]. – Режим доступа : http://www.architektor.ru/ai/doc_view.html?208 (5.04.2011) – Назва з екрана. – Дата публ. : 02.09.2008. 2. Yuryk Y. Displaying multidimensional category memory in architectural and design works in the medium cities / Yuryk Y. // *Canadian Journal of Science, Education and Culture*. – Toronto : “Toronto Press”, 2014. – 1. (5) (January-June). – Volume II. – P. 727. 3. Память мира: за спасение от всеобщей потери памяти [электронный ресурс] // ЮНЕСКО [сайт]. – Режим доступа: <http://www.unesco.org/new/ru/communication-and-information/resources/news-and-in-focus-articles/in-focus-articles/2011/memory-of-the-world-documenting-against-collective-amnesia/> – Название с экрана. 4. Город как социокультурное явление исторического процесса : сб. / Рос. АН. Науч. совет по комплекс. пробл. “История мировой культуры” / [Глазычев В. Л. и др.]. – М. : Наука, 1995. – С. 3. 5. Скульмовская Л. Г. Городская среда как субстрат культуры города [Текст] / Л. Г. Скульмовская // *Город в пространстве культуры региона: общее и особенное* : моногр. / Л. Г. Скульмоская. – СПб. : ИНФО-ДА, 2004. – С. 72–83. 6. Федоров В. Мифосимволизм архитектуры / В. Федоров, И. Коваль. – М.: Либроком, 2009. – 208 с. 7. Штейнбах Х. Психология жизненного пространства / Х. Э. Штейнбах, В. И. Еленский. – СПб : Речь, 2004. – С. 93–94. 8. Яргина З. Н. Эстетика города. – М.: Стройиздат, 1991. – С. 27. 9. Земсрот К. Картина міста в дзеркалі мінливих економічних, світоглядних і суспільно-політичних впливів / Земсрот Кляус // *Архітектура* : зб. наук. пр. – Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2010. – № 674. – С. 365. 10. Хасиева С. Архитектура городской среды: учеб. для вузов / С. А. Хасиева. – М. : Стройиздат, 2001. – С. 71. 11. Город как социокультурное явление исторического процесса: сб. / Рос. АН. Науч. совет по комплекс. пробл. “История мировой культуры” / [Глазычев В.Л. и др.]. – М. : Наука, 1995. – С. 19. 12. Маслоу А. Г. Мотивация и личность. – СПб.: Евразия, 1999. – 478 с. 13. Urban design [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.urbandesign.org/> (01.03.2010). – Заголовок з екрану. 14. Калинина Н. С. Дизайн среды открытых пространств центра исторического города [Текст]: дис. ... канд.

архитектуры : 18.00.01 : захищена 17.02.2000 / Калинина Наталья Сергеевна. – М., 2000. – 177 с.

15. Города для людей / Ян Гейл; Изд. на русском языке пер. с англ. – М.: Альпина Паблишер, 2012. – С. 6.

16. Хасиева С. Архитектура городской среды : учеб. для вузов / С. А. Хасиева. – М. : Стройиздат, 2001. – С. 77.

17. Хасиева С. Архитектура городской среды : учеб. для вузов / С. А. Хасиева. – М. : Стройиздат, 2001. – С. 77–83.

18. Шубович С. А. Мифопоэтика архитектурного ансамбля / С. А. Шубович. – Х.: Изд-во “Форт”, 2009. – С. 46.

19. Розенсон И. Основы теории дизайна [Текст] / И. А. Розенсон. СПб.: Питер, 2007. – С. 116–121.

20. Розенсон И. Основы теории дизайна [Текст] / И. А. Розенсон. СПб.: Питер, 2007. – С. 77–85, 107.

22. Розенсон И. Основы теории дизайна [Текст] / И.А. Розенсон. СПб.: Питер, 2007. – С. 109–111.

23. Города для людей / Ян Гейл; Изд. на русском языке пер. с англ. – М.: Альпина Паблишер, 2012. – С. 176–178.

24. Шанхайская Декларация Всемирной Выставки ЭКСПО, 31 октября 2010: [электронный ресурс] // Международная библиотека лучших практик решения городских проблем и развития городов : [сайт]. – Режим доступа к документу : http://urban-practice.com/docs/shanghai_declaration.pdf (01.23.2010). – Название с экрана.

25. Гири П. Память // Словарь средневековой культуры / под ред. А. Я. Гуревича. – М. : РОССПЭН, 2003. – С. 342–348.

26. Брагина Н. Память в языке и культуре / Н. Г. Брагина. – М. : Языки славянских культур, 2007. – 520 с.

27. Стародубцева Л. Архитектура постмодернизму. Історія. Теорія. Практика / Л. В. Стародубцева. – К. : Спалах, 1998. – С. 56.

28. Юрик Я. Засоби збереження пам'яті в архітектурному середовищі міст [електронний ресурс] / Я.М. Юрик // SWorld – 16-26 December 2014 “PERSPECTIVE INNOVATIONS IN SCIENCE, EDUCATION, PRODUCTION AND TRANSPORT ‘2014”. – Режим доступа : <http://www.sworld.com.ua/konfer37/822.pdf>. – Назва з екрана.

29. Черкес Б. С. Ідентичність та пам'ять в міському середовищі / Б. С. Черкес, Я. М. Юрик // Вісник Національного університету “Львівська політехніка” : Архитектура : [збірник наукових праць]; за ред. Черкеса Б. С. – Л: Вид-во Львівської політехніки, 2014. – № 793. – С. 35.

30. Асмус В. Чтение как труд и творчество / В. Ф. Асмус // Вопросы литературы. – 1961. – № 2. – С. 42.

31. Выготский Л. Психология искусства / Л. С. Выготский. – М.: “Феникс”, 1998. – С. 239.

32. Кондаков И. Цивилизационная идентичность в переходную эпоху: культурологический, социологический и искусствоведческий аспекты / И. В. Кондаков, К. Б. Соколов, Н. А. Хренов. – М. : Прогресс-традиция, 2011. – С. 565.

33. Yuryk Y. Architectural environment of the city as a carrier of memory / Yuryk Y. // British Journal of Science, Education and Culture. – London : “London University Press”, 2014. – 1. (5) (January-June). – Volume II. – P. 243–245.

Y. Yuryk

Lviv Polytechnic National University,
Department of Design and Bases of Architecture

MEMORY PRINTING AND RETENTION IN THE ARCHITECTURAL ENVIRONMENT OF THE CITIES

© Yuryk Y., 2015

The article highlights the problem of memory holding in the architectural environment of the city by architectural-designing means. The peculiarities of the usage of multidimensional memory category are revealed as the sources of inspiration by modern architects among the Ukrainian cities, which serve as a memory storing device. The survey results support the hypothesis that continuous processes of memory holding, starting from individual and ending the global processes, occur at various levels in the city environment by means of architecture, design and art.

Sites of Memory, buildings and objects-symbols create a spiritual framework of a city. It is discovered that the perception of a city as a qualitative and valuable environment by the in-groups and the out-groups occurs in the context of self identification with the urban space, natural and architectural environment, the cultural heritage and is inextricably linked to multidimensional memory: historical, social, urban, individual, national and so on. A historic or new urban environment is the ground for materialization of identity and memory, along with the need to preserve the environmental sustainability, safety and diversity.

Modern architecture and new public spaces should enable the communities to identify themselves with it and materialize the memory, and architectural design work should strengthen the memory of the city. The study revealed two major cities in terms of urban memory.

Cities with the preserved multicultural historical heritage and preserved memory in which the continuous processes took place, the establishment of social memories communities, and transformation under the influence of variables of state doctrine memory underwent. The other group consists of the cities that have lost memory materialized in the built environment during the Second World War and were formed with typical Soviet buildings. In Ukraine there is still no formed politics of memory, especially where public spaces should get priority-memory objects that would strengthen and form the city memory.

The article reveals peculiarities of modern architectural creativity among cities in both categories based on our expert sociological research, analysis, publications and surveys of their natural environment, which the author carried out in 2013–2014 biennium. These objects are analyzed in the context of the city memory and it becomes clear which of the memory layers are used by the architects in their creative work depending on the context, functionality, semantics in the context of memory preserving. Thus, a dominant core of the memory category is revealed in modern architectural design work, done in the environment of the Ukrainian cities.

Key words: memory, memory space, the quality of the environment, conservation, perception.